

MIGRAȚIA ÎN RĂZBOIUL DE DEZINFORMARE AL KREMLINULUI

MIGRATION IN THE KREMLIN'S DISINFORMATION WAR

LA MIGRATION DANS LA GUERRE DE DÉSinFORMATION DU KREMLIN

Drd. Magdalena CRIȘAN*

Criza migrației din 2015 a fost însoțită de un val de dezinformare și de știri false legate de migranți, menite să influențeze percepția publică asupra fenomenului, care servește interesului geopolitic al Rusiei: o Uniune Europeană și societăți europene scindate, cu lideri a căror legitimitate este pusă sub semnul întrebării.

The migration crisis of 2015 was accompanied by a wave of disinformation and fake news related to migrants, meant to influence the public perception of the phenomenon, and which serves Russia's geopolitical interest: a divided European Union and split European societies with leaders whose legitimacy is called into question.

La crise migratoire de 2015 a été accompagnée d'une montée de la désinformation et d'une vague massive de fausses informations sur les migrants, censées influencer l'image publique du phénomène et servir aussi à l'intérêt géopolitique de la Russie: une Union européenne et une division des sociétés européennes avec des dirigeants dont la légitimité était douteuse.

Cuvinte-cheie: dezinformare; propagandă rusă; Uniunea Europeană; percepție; migrație; știri false.

Keywords: disinformation; Russian propaganda; European Union; perception; migration; fake news.

Mots-clés: désinformation; propagande russe; Union européenne; perception; migration; fausses informations.

În ultimii ani, se discută despre noi forme ale luptei pentru putere și hegemonie în relațiile internaționale. Acest fapt conduce nu numai la adoptarea de noi strategii, ci și la conceperea și utilizarea de noi arme. Războiul hibrid, de exemplu, presupune, printre alte tipuri de tehnologii, și utilizarea refugiaților ca armă¹.

Kelly M. Greenhill notează că „exploatarea și manipularea” unui flux de migranți, generat de alții, poate deveni o armă nonmilitară de constrângere eficientă pe scena internațională, mai ales dacă adversarul este un stat cu o democrație liberală². Scopul „constrângerii” adversarului este generarea unui „conflict intern” sau/și „a nemulțumirii publice” în statul-țintă fie prin diminuarea capacității, fie prin influențarea voinței unui stat de a primi și de a integra un număr de migranți³.

Această a doua strategie, botezată „agitare politică”, reprezintă un mod eficient de a mări prăpastia dintre taberele pro și contra dintr-o societate, mai ales în cazul temelor sensibile, precum migrația, ceea ce se traduce printr-o vulnerabilizare a liderului țării-țintă, în consecință printr-o scădere a capacității lui de a negocia extern⁴.

Pentru actorii slabi, transformarea migrației în armă înseamnă atingerea unui țel politic care „cu greu ar fi putut fi atins prin mijloace militare”, iar pentru actorii puternici, „ar fi fost prea costisitoare”⁵.

Nu este un secret că Rusia vrea să-și recapete locul de jucător global important și controlul asupra mai vechii ei sfere de influență din Europa, folosind toate mijloacele de luptă pentru a-și atinge scopul. Pentru că Vestul îi este, din punctul de vedere al tehnicii militare, net superior, Rusia mizează pe o altă strategie de „luptă”, cu mijloace nonmilitare, precum campanii de dezinformare, de manipulare⁶, de diseminare a unor știri false, al căror scop este

*Universitatea Națională de Apărare „Carol I”
e-mail: crisanmagda@yahoo.com

„influențarea populației (n.a. din țări europene) în favoarea obiectivelor rusești”⁷, strategie aplicată și în cazul crizei migrației instalate în 2015.

„A venit ziua în care toți trebuie să admitem că un cuvânt, o cameră video, o fotografie, internetul și informația, în general, au devenit un alt tip de armă, o altă componentă a forțelor armate. Această armă poate fi folosită într-un mod bun sau într-unul rău”, declara, în 2015, ministrul rus al apărării, Serghei Șoigu⁸. Așadar, câmpul de luptă este mintea oamenilor, populația statelor occidentale, adesea neglijată de strategiile militare vestice⁹, iar scopul este „slăbirea coeziunii interne a societăților și întărirea percepțiilor privind disfuncționalitățile sistemului democratic și economic al Vestului”, notează raportul Centrului pentru Studii Strategice și Internaționale din Washington, ”The Kremlin Playbook”¹⁰. Influențarea percepției și dinamizarea coeziunii au rezultat doar acolo unde există deja deficiențe instituționale sau teme care deja polarizează opinia publică. O astfel de verigă slabă, speculată de Rusia, este criza migrației declanșate în anul 2015, când FRONTEX a înregistrat 1,8 milioane de treceri ilegale ale frontierelor Uniunii Europene¹¹, iar peste 1,2 milioane de migranți au solicitat azil în statele UE, însemnând o cifră de două ori mai mare decât în anul precedent¹².

Cei mai mulți dintre solicitanții de azil erau, în 2015, sirieni, afgani și irakieni¹³. Valul de migranți a scos la iveală deficiențe ale instituțiilor europene și ale instituțiilor statelor membre, care s-au dovedit a nu fi pregătite să gestioneze un număr atât de mare de migranți, și a stimulat discursurile politice populiste și extremiste.

Criza migrației seamănă, din punct de vedere mediatic, cu operațiunea militară „Furtună în Deșert”, din 1991, care, prin transmiterea sa live de către postul de televiziune CNN, a captat atenția și a influențat opinia publică¹⁴.

În 2015, imaginile cu migranți veniți pe mare sau pe ruta balcanică spre Vestul Europei au fost intens mediatizate, unele fiind difuzate în timp real la televiziuni și în mediul online. Ele au generat îngrijorare¹⁵ și au polarizat opiniile în Uniunea Europeană¹⁶. Așadar, tema migrației este un teren extrem de fertil pentru propaganda prorusă, căci are potențialul să scindeze UE, „să cutremure încrederea cetățenilor în instituțiile europene” și să pună sub semnul întrebării legitimitatea unor lideri din statele membre¹⁷. Iar interesul geopolitic

al Rusiei este o Uniune Europeană care vorbește pe mai multe voci și unor state membre slăbite.

Fake news și propaganda rusă în problema migrației

Propaganda prorusă s-a dovedit a fi, „în mare parte, responsabilă pentru diseminarea unor știri false/*fake news* legate de migrație”¹⁸. Fenomenul știrilor false a preocupat intens literatura de specialitate¹⁹, reținându-se din multitudinea de definiții trei aspecte esențiale, „nivelul redus de factualitate”, „intenția de a înșela” și „încercarea de a părea știri reale”²⁰.

Tipul de discurs promovat de propaganda prorusă, însoțit de știri false, îl sprijină pe cel al partidelor antimigrație și are menirea să pună în antiteză, complet fals, imaginea unui „Vest debil” cu cea a „unei Rusii stabile și liniștite”, care-și păzește tradițiile, valorile, identitatea²¹. Iar identitatea culturală este cartea pe care mizează Kremlinul în strategia sa de politică externă. Un document oficial privind politica externă a Rusiei, din anul 2010, notează că „este din ce în ce mai evident, competiția la nivel global capătă o dimensiune culturală. Printre jocurile fundamentale din arena internațională, lupta pentru influența culturală devine din ce în ce mai intensă”²².

Conceptul de Politică Externă a Federației Ruse, din 2008, arată că: „Rusia va căuta să fie percepută obiectiv în lume, să își dezvolte propriile mijloace de informație pentru influențarea opiniei publice externe, să întărească rolul mass-mediei ruse în mediul informațional internațional, acordându-i sprijin din partea statului” și „va lua măsurile necesare pentru a respinge informațiile care reprezintă o amenințare pentru suveranitatea și securitatea ei”²³.

Cele mai sonore nume ale mass-mediei de propagandă, menționate de documentul amintit anterior, sunt Sputnik și Russia Today, ale căror știri sunt disponibile și în limbile engleză, franceză, germană, astfel încât conținutul lor să ajungă în mod direct la publicul din UE. Pericolul tacticii dezinformării din partea Kremlinului este considerat atât de periculos de Uniunea Europeană încât a fost înființat, în 2015, Grupul de lucru East StratCom, în cadrul Serviciului European de Acțiune Externă, care se ocupă de demantelarea și combaterea dezinformării din partea Kremlinului. O analiză EUvsDisinfo, parte a activității East

StratCom, arată că, din noiembrie 2015 până pe 6 august 2019, au fost identificate peste 6.000 de cazuri de dezinformare din partea Rusiei, iar în top 10 subiecte ale dezinformării este și migrația²⁴.

Un alt document EUvsDisinfo atrage atenția asupra tacticilor de dezinformare ale Kremlinului, de exemplu, mesaje diferite și canale de comunicare diferite (de exemplu, față în față, rețele de socializare, presă) pentru categorii-țintă diferite, un număr necunoscut de canale de comunicare și comunicatori²⁵. Acești comunicatori pot fi din rândul personalului diplomatic, al serviciilor secrete, așa-zise organizații nonguvernamentale și bloguri finanțate de Kremlin, troli și boți pe rețelele de socializare²⁶ și, nu în ultimul rând, mass-media de propagandă a Kremlinului, care diseminează știri false și „generează confuzie”²⁷.

Modul în care acționează dezinformarea este, în esență, același: alimentează artificial emoțiile negative, frica, furia, dezgustul într-o societate, obținând, de exemplu, un val de antipatie față de Vest, față de o anumită minoritate etnică sau sexuală, ori un val antiimigrație²⁸. De exemplu, media de propagandă prorusă, care susține discursul antiimigrație transformă migrația într-un pericol pentru securitatea societății europene, asociind-o cu terorismul și cu infracționalitatea crescută, inducând o stare de disconfort și de frică în rândul populației²⁹. Iar o societate puternic polarizată, „mânată de sentimente puternice se va comporta (mai) irațional și va fi mai ușor de manipulat”³⁰.

Planul EUvsDisinfo de combatere a dezinformării la nivelul UE, lansat în iunie 2019, notează că există dovezi pentru existența unei „activități de dezinformare continuă și susținută din partea unor surse rusești, care urmărește să diminueze participarea la vot și să influențeze preferințele alegătorilor europeni³¹. Același document arată că „actori rău-intenționați folosesc dezinformarea pentru a promova opinii extremiste și a polariza dezbaterile locale, inclusiv prin atacuri nefondate la adresa UE” și că acest tip de discurs a fost preluat și de actori naționali din statele membre³².

Arma dezinformării în problema migrației

Claire Wardle, expertă în rețele de socializare, a identificat mai multe tipuri de dezinformare cu intenție, printre acestea numărându-se informațiile inventate, informațiile puse în context greșit și

cu conținut înșelător³³. De subliniat este faptul că dezinformarea păstrează de cele mai multe ori un sâmbure de adevăr, ea se construiește în jurul unei probleme deja existente, țintește un public vulnerabil în fața informațiilor false³⁴.

Un exemplu de dezinformare prin oferirea unui context și a unor conexiuni greșite este o știre, publicată de Sputnik, despre creșterea numărului de delikte sexuale în Suedia, în care autorul articolului sugerează, fără a aduce vreo dovadă, că de vină ar fi politica ușilor deschise pentru migranți, practică de Suedia³⁵. „În timp ce conducerea politică suedeză refuză să admită o posibilă legătură între imigrație, infracționalitate și sentimentul de insecuritate în creștere al populației, modul în care Suedia gestionează infractorii străini a generat îngrijorare”, notează articolul, sugerând că migranții sunt automat și infractori³⁶. După o lună, mesajul a fost preluat de către politicianul populist britanic Nigel Farage, care a scris pe Twitter că Suedia este „țara care a preluat cel mai mare număr de migranți, bărbați tineri, pe cap de locuitor din Europa”, iar rezultatul este că „Malmö este, acum, capitala violurilor din Europa”³⁷. Informația, publicată de Sputnik și preluată de Farage, nu menționează că legea suedeză privind delicturile sexuale cuprinde mai multe infracțiuni, din anul 2013, spre deosebire de alte țări europene, în Suedia zece violuri, comise în zece zile asupra unei femei de un bărbat, sunt înregistrate ca fiind 10 cazuri distincte de viol; în plus, o acuzație de viol, care s-a dovedit, ulterior, a fi nefondată, rămâne în statistica suedeză a delictelor sexuale³⁸.

Numărul delictelor sexuale înregistrate în 2015, când Suedia a primit un număr mare de migranți, este mai mic față de anul precedent³⁹.

Avem și un exemplu de dezinformare prin afirmații false, însoțite de imagini reale. În 2017, după atacul de la Londra, fotografia unei femei cu hijab la locul atentatului, care a fost descrisă ca trecând nepăsătoare pe lângă victime, a fost speculată intens de propaganda rusă și de cea antiimigrație. Contul de Twitter, cu peste 16.000 de urmăritori, @SouthLoneStar, al cărui proprietar se recomanda „texan mândru și american patriot”, cel care a postat fotografia cu pricina și a făcut și comentariul dovedit a fi neadevărat, s-a demonstrat a fi doar „unul din cele 2.700 de conturi false, create în Rusia, cu scopul de a influența politica britanică și pe cea americană”⁴⁰.

Un alt caz de dezinformare, din februarie 2018, constând în informații false și o fotografie manipulată digital, a țintit, de data aceasta, publicul rus. Mai multe site-uri de știri în limba rusă și o platformă de socializare rusească au relatat despre un flashmob, organizat de femei, în Germania, în Suedia, în Danemarca și în alte țări europene, intitulat #sorry, prin care acestea le cereau iertare migranților musulmani violatori, pentru că i-au provocat „prin comportament și îmbrăcăminte depravată”⁴¹. Acest flashmob nu a existat, iar fotografia în care apare o tânără, din Europa, cu o pancartă pe care e scris „Iartă-mă Mustafa” este editată grosolan. Fotografia reală a fost făcută în 2014, la o acțiune de sprijinire a soldaților ucraineni, iar pe pancartă era scris: „Ți-e frig? Gândește-te la cei care dorm în tranșee”⁴².

Un exemplu, deja cunoscut, de conținut, fabricat și promovat de Kremlin, este cazul Lisa, o adolescentă germană cu origini rusești, despre care s-a relatat, în 2016, că a fost violată de migranți. Știrea, care a produs emoție în rândul germanilor și a dat ocazia ministrului rus de externe, Serghei Lavrov, să reproșeze Germaniei că ascunde sub preș cazul, a apărut, inițial, pe un site obscur, pentru expatriații ruși care trăiesc în Germania, și s-a dovedit a fi falsă⁴³.

Chiar și președintele rus, Vladimir Putin, a căzut pradă unei știri false, publicate de postul de televiziune public Pervii Canal. Liderul rus a declarat, în toamna lui 2016, că instanța din Austria a achitat un migrant irakian care a violat un băiat, pe motivul că nu știe limba germană și deci nu a înțeles protestul verbal al victimei⁴⁴. În realitate, la momentul declarației lui Putin, migrantul irakian se afla în custodia autorităților austriece⁴⁵.

Concluzii

Migrația poate deveni o armă în mâna actorilor care țintesc destabilizarea adversarilor, diminuarea puterii lor de negociere pe scena internațională. O demonstrează Rusia, care duce un război al dezinformării, al știrilor false în Europa, scopul fiind influențarea percepției populației și slăbirea unității Uniunii Europene și adâncirea neîncrederii în instituțiile, în procesele democratice din Vest. Criza migrației a fost un teren fertil pentru campania de dezinformare susținută de Kremlin, pentru că, în UE și în statele membre, au existat deficiențe în gestionarea numărului mare de migranți, opinia

publică începea să fie polarizată, iar politicienii populiști se vedeau îndreptății să-și țină discursul antiimigrație.

Propaganda rusă a susținut discursul antiimigrație, alimentând confuzia și speculând disconfortul și frica cetățenilor din statele europene. Practica propagandei ruse constă în asocierea migrantului cu terorismul, cu infraționalitatea, deci cu un pericol pentru securitatea statelor membre și a cetățenilor săi.

Prin războiul dezinformării în statele UE, Kremlinul încearcă să obțină un plus de imagine pentru Rusia, dornică să redevină un jucător global important, opunând imaginii unui Occident asaltat de migranți, a cărui identitate este în pericol, imaginea unei Rusii care-și apără valorile, tradițiile și identitatea culturală, practic un model de urmat. Dezinformarea rusă, inclusiv în cazul migrației, se face pe diferite canale, față în față, pe site-urile de socializare sau în presa de propagandă, care include Sputnik și Russia Today, care oferă conținut în mai multe limbi vorbite în statele UE. Mesajele agenților dezinformării sunt diferite pentru categorii de public-țintă diferite instigă fie la sentimente antioccidentale, fie la ură față de o anumită minoritate sau față de migranți.

Dezinformarea poate îmbrăca mai multe haine, numitorul comun este intenția de a înșela și conținutul cu un nivel scăzut sau zero de factualitate. Putem avea informații scoase din context, altele puse într-un context greșit, știri în care autorul face cu intenție conexiuni greșite sau pur și simplu putem avea știri fabricate de la un capăt la altul.

Uniunea Europeană a recunoscut pericolul dezinformării rusești pentru securitatea UE și a statelor membre și a creat mecanisme de demantelare și de combatere a ei. În decurs de aproape patru ani, au fost identificate 6.000 de cazuri de dezinformare, fabricată în Rusia, iar migrația se numără printre temele predilecte.

NOTE:

1 Kelly M. Greenhill, "Strategic Engineered Migration as a Weapon of War", *Civil Wars*, vol. 10, nr. 1, 2008, pp. 6-21, DOI: 10.1080/13698240701835425, accesat la 12 iulie 2019.

2 Kelly M. Greenhill, "Migration as a Weapon in Theory and in Practice", *Military Review*, noiembrie/decembrie 2016, <https://www.armyupress.army.mil/Journals/Military-Review/English-Edition-Archives/November-December-2016/>, p. 25, accesat la 14 iunie 2019.

3 *Ibidem*.

4 *Ibidem*, pp. 26, 28.

5 *Ibidem*, p. 27.

6 Timothy P. McGeehan, „Countering Russian Disinformation”, *Parameters* 48(1), Army War College, 2018, https://ssi.armywarcollege.edu/pubs/parameters/issues/Spring_2018/8_McGeehan_CounteringRussianDisinformation.pdf, p. 5, accesat la 2 mai 2019.

7 Ofițerii ruși P. A. Doulev și V. I. Orlanski notau, în 2015, că adversarul trebuie înfrânt sau cel puțin vulnerabilizat economic, politic, înainte ca războiul propriu-zis să înceapă, inclusiv prin manipularea opiniei publice. P. A. Doulev, V.I. Orlanski, „Basic Changes in the Character of Armed Struggle in the First Third of the 21st Century”, *Journal of the Academy of Military Science*, nr. 1 (2015): 46, citat în Lt. Col. Timothy L. Thomas, „Russian Forecasts of Future War”, *Military Review*, Army University Press, mai-iunie 2019, <https://www.armyupress.army.mil/Journals/Military-Review/English-Edition-Archives/May-June-2019/Thomas-Russian-Forecast/>, accesat la 2 iulie 2019.

8 „Shoigu: Information becomes another armed forces component”, *Interfax*, 28 martie 2015, <http://www.interfax.com/newsinf.asp?id=581851>, accesat la 20 aprilie 2019.

9 H. Conley, J. Mina, R. Stefanov, M. Vladimirov, „The Kremlin Playbook. Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe”, *CSIS Europe Program CSD Economic Program*, octombrie 2016, p. X.

10 „Societatea civilă reprezintă un punct orb, în concepția americană a războiului”, motiv pentru care ea a fost transformată în armă de adversari, precum Rusia sau China. Buddhika B. Jayamaha, Jahara Matisek, „Social Media Warriors: Leveraging a New Battlespace”, *Parameters*, vol. 48, nr. 4, Army War College, 2018-2019, p. 11.

11 Numărul trecerilor ilegale nu înseamnă număr de migranți ilegali. „Risk Analysis for 2017”, FRONTEX, februarie 2017, Varșovia, https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annual_Risk_Analysis_2017.pdf, p. 18, accesat la 3 iulie 2019.

12 „Record number of over 1.2million first time asylum seekers registered in 2015”, *Comunicat de presă Eurostat*, 4 martie 2016, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7203832/3-04032016-AP-EN.pdf/790eba01-381c-4163-bcd2-a54959b99ed6>, accesat la 13 iulie 2019.

13 *Ibidem*.

14 Philp Seib, „Effects of Real-Time News Coverage on Foreign Policy”, *Journal of Conflict Studies*, volum XX, nr. 1, 2000, <https://journals.lib.unb.ca/index.php/jcs/article/view/4309/4920>, accesat la 2 iunie 2019.

15 Procentul europenilor care consideră că migrația este o provocare pentru UE a crescut, la finalul lui 2015, cu 33% față de iunie 2013. În timp ce cetățenii unor state, precum Germania și Suedia, ținută a valului de migranți, consideră că, în contextul valului de migranți, este nevoie de migranți pe piața muncii în proporție de 72%, respectiv 77%, state, precum Ungaria, Cehia, Slovacia, Polonia, erau de acord în proporție de sub 40%. „Parlemeter 2015 – Part I The main challenges for the EU, migration, and the economic and social situation”, Parlamentul European, Bruxelles, 14 octombrie 2015, http://www.europarl.europa.eu/pdf/eurobarometre/2015/2015parlemeter/eb84_1_synthese_analytique_partie_1_migration_en.pdf, accesat la 2 decembrie 2018, pp. 10, 34.

16 Sprijinul pentru o politică comună privind migrația a scăzut în 23 de state membre din primăvara până în toamna lui 2015, iar în nouă state, chiar cu 10%. Eurobarometrul Standard 84, „Europeans’ views on the priorities of the European Union”, Comisia Europeană, 2015, <https://bit.ly/2UjGxfs>, accesat la 12 ianuarie 2019 p. 45.E.

17 Attila Juhász, Patrik Szicherle, „The political effects of migration-related fake news, disinformation and conspiracy theories in Europe”, Fundația Friedrich Ebert și Political Capital Policy Research and Consulting Institute, 2017, https://www.politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/FES_PC_FakeNewsMigrationStudy_EN_20170607.pdf, p. 4, accesat la 3 mai 2019.

18 *Ibidem*.

19 Edson C. Tandoc Jr., Yheng Wei Lim, Richard Ling, „Defining Fake News”, *Digital Journalism*, 6(2), pp. 137-153, 2018, DOI: 10.1080/21670811.2017.1360143, pp. 147-148, accesat la 15 martie 2019.

20 Multitudinea de definiții pentru știri false: Grafic 1 „Overview of characteristics in fake news definitions”, în Jana Laura Egelhofer, Sophie Lecheler, „Fake news as a two-dimensional phenomenon: a framework and research agenda”, *Annals of the International Communication Association*, 43:2, 97-116, DOI: 10.1080/23808985.2019.1602782, accesat la 2 noiembrie 2018.

21 *Ibidem*.

22 Document al Federației Ruse din 2010, „Basic Guidelines Concerning the Policy of the Russian Federation in the Sphere of International-Humanitarian Cooperation”, citat în Marcel H. Van Herpen, „Putin’s Propaganda Machine: Soft Power and Russian Foreign Policy”, Rowman & Littlefield, Lanham Maryland, SUA, 2015, p. 28.

23 „The Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, Președinția Federației Ruse, 12 ianuarie 2008, <http://en.kremlin.ru/supplement/4116>, accesat la 3 iunie 2019.

24 „Figure of The Week: 6000+”, EUvsDisinfo, 6 august 2019, <https://euvsdisinfo.eu/figure-of-the-week-6000/>, accesat la 7 august 2019.

25 „The Strategy and Tactics of the Pro-Kremlin Disinformation Campaign”, EUvsDisinfo, 27 iunie 2018, <https://euvsdisinfo.eu/the-strategy-and-tactics-of-the-pro-kremlin-disinformation-campaign/>, accesat la 23 august 2018.

26 *Ibidem*.

27 Într-o lucrare din anul 2012, S. G. Chekinov și S. A. Bogdanov, ofițeri ai Academiei Statului Major Rus, notau că, în pregătirea unui viitor război, „obținerea superiorității informaționale și utilizarea mass-mediei vor genera haos și confuzie în guvernul și în sistemele de comandă și control militare ale adversarului”. S. G. Chekinov și S.A. Bogdanov, „Initial Periods of War and their Impact on a Country’s Preparations for Future War”, *Military Thought*, nr. 11 (2012): 16, citat în Lt.col. Timothy L. Thomas, „Russian Forecasts of Future War”, *Military Review*, Army University Press, mai-iunie 2019, <https://www.armyupress.army.mil/Journals/Military-Review/English-Edition-Archives/May-June-2019/Thomas-Russian-Forecast/>, accesat la 2 iulie 2019.

28 Strategii militare ruși consideră că influențarea voinței, emoțiilor, comportamentului, psihologiei și moralei adversarului joacă un rol fundamental în luptă. Valeriy A. Kiselev, „For What Kinds of Conflict Should the Armed

Forces of Russia Prepare?”, *Military Thought*, nr. 3 (2017): 37, citat în Lt. Col. Timothy L. Thomas, ”Russian Forecasts of Future War”, *Military Review*, Army University Press, mai-iunie 2019, <https://www.armyupress.army.mil/Journals/Military-Review/English-Edition-Archives/May-June-2019/Thomas-Russian-Forecast/>, accesat la 2 iulie 2019.

29 Attila Juhász, Patrik Szicherle, *op.cit.*, p. 7.

30 *Ibidem*.

31 ”Action plan against disinformation. Report on progress”, *EUvs Disinfo*, Comisia Europeană, iunie 2019, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/factsheet_disinfo_elex_140619_final.pdf, p. 2, accesat la 1 iulie 2019.

32 *Ibidem*.

33 Claire Wardle, ”Fake News. It’s complicated”, 16 februarie 2017, First Draft, <https://firstdraftnews.org/fake-news-complicated/>, accesat la 17 mai 2019.

34 ”The Strategy and Tactics of the Pro-Kremlin Disinformation Campaign”, *op.cit.*

35 ”More Swedish Women Haunted by Fears of Rape”, *Sputnik*, 11 ianuarie 2017, <https://sputniknews.com/europe/201701111049464215-swedish-women-rape-fears/>, accesat la 23 martie 2019.

36 *Ibidem*.

37 ”Reality Check: Is Malmö the «rape capital» of Europe?”, 24 februarie 2017, *BBC*, <https://www.bbc.com/news/uk-politics-39056786>, accesat la 14 februarie 2019.

38 Attila Juhász, Patrik Szicherle, *op.cit.*, p. 12; „Reality Check: Is Malmo the ‘rape capital’ of Europe?”, *op.cit.*

39 ”Reality Check: Is Malmo the «rape capital» of Europe?”, *op.cit.*

40 ”Anti-Muslim online surges driven by fake accounts”, *The Guardian*, 26 noiembrie 2017, <https://www.theguardian.com/media/2017/nov/26/anti-muslim-online-bots-fake-accounts>, accesat la 10 aprilie 2019.

41 ”Fake Russian Story Stokes Anti-Immigrant Fears”, *StopFake*, 8 februarie 2018, <https://www.stopfake.org/en/fake-russian-story-stokes-anti-immigrant-fears/>, accesat la 15 decembrie 2018.

42 *Ibidem*.

43 Jakub Janda, ”The Lisa Case: STRATCOM Lessons for European states”, *Security Policy Working Paper*, No. 11/2016, Academia Federală pentru Politica de Securitate, <https://www.baks.bund.de/de/node/1577>, accesat la 23 mai 2019.

44 ”Putin-Kritik an Österreich: Schuldgefühl Migranten gegenüber”, *Die Presse*, 2 noiembrie 2016, https://diepresse.com/home/ausland/aussenpolitik/5111245/PutinKritik-an-Oesterreich_Schuldgefuehl-Migranten-gegenueber, accesat la 23 ianuarie 2019.

45 *Ibidem*.

Egelhofer Jana Laura, Lecheler Sophie, ”Fake news as a two-dimensional phenomenon: a framework and research agenda”, *Annals of the International Communication Association*, 43:2, 97-116, online DOI: 10.1080/23808985.2019.1602782

Greenhill Kelly M., ”Migration as a Weapon in Theory and in Practice”, *Military Review*, noiembrie/decembrie 2016, <https://www.armyupress.army.mil/Journals/Military-Review/English-Edition-Archives/November-December-2016/>

Greenhill Kelly M., ”Strategic Engineered Migration as a Weapon of War”, *Civil Wars*, vol. 10, nr. 1, 2008, DOI: 10.1080/13698240701835425

Janda Jakub, ”The Lisa Case: STRATCOM Lessons for European states”, *Security Policy Working Paper*, No. 11/2016, Academia Federală pentru Politica de Securitate, <https://www.baks.bund.de/de/node/1577>

Jayamaha Buddhika B., Matisek Jahara, ”Social Media Warriors:Leveraging a New Battlespace”, *Parametres*, vol. 48, nr. 4, Army War College, 2018-2019.

Juhász Attila, Szicherle Patrik, ”The political effects of migration-related fake news, disinformation and conspiracy theories in Europe”, Fundația Friedrich Ebert și Political Capital Policy Research and Consulting Institute, 2017, https://www.politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/FES_PC_FakeNewsMigrationStudy_EN_20170607.pdf

McGeehan Timothy P., ”Countering Russian Disinformation”, *Parameters*, 48(1), Army War College, 2018, https://ssi.armywarcollege.edu/pubs/parameters/issues/Spring_2018/8_McGeehan_CounteringRussianDisinformation.pdf

Seib Philp, ”Effects of Real-Time News Coverage on Foreign Policy”, *Journal of Conflict Studies*, volum XX, nr. 1, 2000, <https://journals.lib.unb.ca/index.php/jcs/article/view/4309/4920>

Thomas Timothy L., ”Russian Forecasts of Future War”, *Military Review*, Army University Press, mai-iunie 2019, <https://www.armyupress.army.mil/Journals/Military-Review/English-Edition-Archives/May-June-2019/Thomas-Russian-Forecast/>

Tandoc Jr. Edson C., Lim Yheng Wei, Ling Richard, ”Defining Fake News”, *Digital Journalism*, 6(2), online DOI:10.1080/21670811.2017.1360143

BIBLIOGRAFIE

Conley H., Mina J., Stefanov R., Vladimirov M., ”*The Kremlin Playbook. Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe*”, CSIS Europe Program CSD Economic Program, octombrie 2016.

Van Herpen Marcel H., "Putin's Propaganda Machine: Soft Power and Russian Foreign Policy", Rowman & Littlefield, Lanham Maryland, SUA, 2015.

Wardle Claire, "Fake News. It's complicated", 16 februarie 2017, First Draft, <https://firstdraftnews.org/fake-news-complicated/>

"Shoigu: Information becomes another armed forces component", *Interfax*, 28 martie 2015, <http://www.interfax.com/newsinf.asp?id=581851>

"More Swedish Women Haunted by Fears of Rape", *Sputnik*, 11 ianuarie 2017, <https://sputniknews.com/europe/201701111049464215-swedish-women-rape-fears/>

"Reality Check: Is Malmö the «rape capital» of Europe?", 24 februarie 2017, *BBC*, <https://www.bbc.com/news/uk-politics-39056786>

"Anti-Muslim online surges driven by fake accounts", *The Guardian*, 26 noiembrie 2017, <https://www.theguardian.com/media/2017/nov/26/anti-muslim-online-bots-fake-accounts>

"Fake Russian Story Stokes Anti-Immigrant Fears", *StopFake*, 8 februarie 2018, <https://www.stopfake.org/en/fake-russian-story-stokes-anti-immigrant-fears/>

"Putin-Kritik an Österreich: Schuldgefühl Migranten gegenüber", *Die Presse*, 2 noiembrie 2016, https://diepresse.com/home/ausland/aussenpolitik/5111245/PutinKritik-an-Oesterreich_Schuldgefuehl-Migranten-gegenueber

<http://frontex.europa.eu>

<http://ec.europa.eu>

<http://europarl.europa.eu>

<http://euvdisinfo.eu>

[http:// stopfake.org](http://stopfake.org)